

NÉMETH LÁSZLÓ

HOVA JUTOTT A SZOCIÁLIS SZAKMA A RENDSZERVÁLTÁSTÓL NAPJAINKIG?

Hozzászólás a vitairathoz

A szociális munka és szociális munkások jelenlegi helyzetéről szerintem úgy lehet beszélni, ha áttekintjük azt a közel 30 évet, ami a szakma kialakulásától a mai helyzetig vezetett. Valamikor 1986 körül kerültem kapcsolatba Ferge Zsuzsával és egy szűk szakmai körrel, akik a szociális képzés előkészítésén dolgoztak (akkor még a várban a Vezetőképző Intézetben). Gazdag sokszínű szakmai identitással, közös értékrenddel – egyszerűsítve liberális baloldali, kibontva a társadalmi egyenlőtlenségeket nem elfogadó, kritikai szemléletet képviselő, tevélegesen a társadalmat alakító, rendszerekben gondolkodó, a társadalmi szolidaritást építő és mindezt egy szociális szakma kialakításában megvalósítani akaró szemlélettel – rendelkező emberek voltak. A legfontosabb közös attitűd az volt, hogy mindenki úgy gondolta: alakítható az a társadalmi rendszer, amelyben élünk, és ennek eszköze a társadalompolitikát alakító szociálpolitika és az egyéneket, családokat, közösségeket segítő szociális munka oktatása és a szociális munka mint szakma kialakítása Magyarországon.

A szakmai elképzelés szerencsésen összekapcsolódott a politikai és társadalmi változásokkal, és még a rendszerváltást megelőzően megszületett a döntés a szociális oktatás és szakma kialakításáról. A rendszerváltással egy időben indult el a szociálpolitikus- és a szociálismunkás-képzés, ami aztán szakmává teljesedett ki. A szociális szakmákra úgy tekintettünk, mint több szakma (szociológia, pszichológia, jog, egészségügy, közgazdaság, szociálpolitika, szociális munka) tudásait integráló és a mindennapi élet kihívásaira nagyon gyakorlat közeli választ adó szakmára. Ezt az új integrált szakmai tudást képviselő szociális szakmai identitást állandó présben tartották és tartják a mai napig az egyes szakmák által képviselt szakmai normarendszerek, amelyek az integrált tudásban már másként érvényesek. Például az egyéni esetkezelés hangsúlya a domináns pszichológiai megközelítés következménye.

A szakmát meghatározó egyik jelenségnek tartom, hogy a mai napig sem sikerült önálló szakmai identitásként megteremteni a szociális munka integrált tudásait érvényesnek tekintő szakmai konszenzusokat. A szociális szakmán belül a különböző diszciplínák tudásainak alkalmazását a bizonytalanság (a kontárság érzése) kíséri. Ez összefügg azzal, hogy kik oktatják a szakmát és kik alkotják

a szakmai közösséget. Abból következően, hogy a szociális szakma születése egybeesett a rendszerváltással, a szakma összetétele tükrözi az akkori politikai és szakmai átrendeződést is. Három jellegzetes társadalmi helyzetből érkeztek a szakma képviselői és oktatói. A legnagyobb teret elfoglalók azok voltak, akik a pártállam szétesésével, pártfunkciókhoz kötődő vagy ideológiai munkakörökhöz kapcsolt állásokból ejtőernyőztek a szociális szakmába, illetve a szociális oktatásba. A második csoport olyan elméleti és gyakorlati szakemberekből állt, akik az új szociális szakmát alkotó szakmacsoport valamelyikében dolgoztak, résztudásuk révén lehetőséget láttak maguk előtt egy új szakma megteremtésére. A harmadik csoport pedig a földalatti (politikai és szakmai) mozgalmakból (a pártállam idején a második nyilvánosságot és az alternatív szakmai műhelyeket működtető) a nyilvánosságba át- és belépő elméleti és gyakorlati szakemberekből állt, ideértve az egyházi és karitatív szervezeteket is.

A szociális szakma akkori öndefiníciója az volt, hogy egy toleráns, nem dominanciára épülő társadalmat akarunk építeni, sokszínű szociális szakmai gyakorlatot támogató oktatással, szakmaépítéssel. Ebből pedig az következett, hogy a szociális szakma építésénél befogadó és toleráns attitűdöt képviseltünk, a legkülönbözőbb társadalmi helyzetből érkezett szakemberekkel. Azt gondoltuk, hogy a közös szakmai konszenzusok elég szilárd alapot adnak az együttműködéshez a szociális szakma építésében, az oktatás alakításában. Úgy gondoltuk, hogy a szakma integráló jellegéből adódóan megférnek egymás mellett különböző politikai nézetek, szakmai identitások, emberi attitűdök, mert csak így építhető egy olyan integrált szakmai autonómia, amely hozzájárul egy befogadó, toleráns társadalmi működés kialakításához.

A jelenből nézve ezt az elgondolást, úgy látom, hogy a megközelítés továbbra is helyes – így kellene működnie a szociális szakmának. De a valóságban nem így működik! Hozott attitűdök, értékpreferenciák, személyes (hatalmi) ambíciók, a politikai alárendelődést elfogadó magatartás miatt a szakmát meghatározó sok személy, vezető eltávolodott a közös konszenzustól, a befogadó, szolidáris társadalmat alakító közös szakmai fellépéstől; sőt a szakmába belépők között vannak olyanok, akik nem is hallottak ezekről a konszenzusokról. Hiányzik az a reflektív kultúra is, hogy valaki egyénileg szembenézzen önmagával és a szociális szakma konszenzusainak elárulásával. Elmulasztottuk megkövetelni a szociális szakma tagjaitól ennek a konszenzusnak a mindennapokban való megfeleltetését.

Nélkülözve a szakmai kiállást, az elmúlt 25-30 évben sokféle árulás ásta alá a szociális szakma hitelességét, kérdőjelezte meg a szociális szakma szakmaiságát és érdek-képviselési rendszerét. A képzések ügyében: Esztergom, Veszprém, Wesley; a szakma ügyében: kistéleplések csak formális ellátása, intézményi öszszevonások, a szociális munka ellehetetlenítése, eljárásokban intézményes bántalmazások, az első sztrájkoló team szétforgácsolása és még sorolhatnánk... Ezeket a szakma szó nélkül hagyta/hagyja, sőt asszisztál hozzá.

Ezen felül szétfeszíti a szakmát, hogy a gyakorlatorientáltsága egyre inkább elveszik. Az indulástól kezdve feszültség volt a képző intézmények által közvetített

szakmai tartalmak és a napi valóság között. Ennek fő oka az, hogy az oktatásban résztvevők gyakorlati tapasztalata meglehetősen szerény mértékű, ezért a gyakorlatban dolgozókat az oktatás nem tudja megfelelően integrálni, még a terep-gyakorlatok rendszerén keresztül sem. A tudományos fokozat megszerzése más készségeket igényel, mint a jó segítő szakemberé. Mervevvé váltak az életpályák, ami csak tovább növeli a feszültségét az oktatásban és a terepmunkában tevékenykedők között. Már nagyon régen szertefoszlott az elképzelés: a hiteles szakmai képzés elengedhetetlen eszköze, hogy az oktatók a gyakorlatban is képesek legyenek „mesterként” megmutatni, továbbadni az elmélet gyakorlati alkalmazását. Az oktatók a gyakorlati tapasztalatuk hiánya miatt még a kiegészítés (burn-out) elleni védelem terén sem tudják megóvni a személyiséget, noha meghatározott időnkénti szerep-, illetve munkakörcsere előmozdíthatná az ennek való megfelelést. A szakma gyenge érdekérvényesítő képességének tudható be, hogy nem tudta elfogadtatni a társadalommal és a döntéshozókkal a szupervíziós támogatás fontosságának elismerését és biztosítását a gyakorlatban dolgozó szakemberek számára.

Az osztatlan képzés is nehezen adta át a szociális munkához szükséges tudásokat és készségeket, de a bolognai rendszer osztott képzése még tovább növelte a szakmai tudások véletlenszerűségét, miután különböző alapokra (BA képzés) nehéz a szakmai identitást is adó mesterképzést (MA) építeni. A nem igazán erős szociális szakmai alapokat tovább gyengíti a szociális továbbképzési rendszer, amely nem a területen dolgozók szakmai igényeire ad választ, hanem különböző szakemberek felesleges egyéni kapacitásainak a szociális szakma számára történő „eladását” támogatja, sokszor módszertanilag megalapozatlan, ötletszerű, sekélyes ismeretekre építő továbbképzések formájában. A továbbképzések minőségében résztvevők szakmai felelőssége, hogy hagyják a szakmát fertőzni ezekkel a képzésekkel.

A Szociális Szakmai Szövetség a megalakulásakor egy jó elgondolás volt: összefogni mindazokat a szervezeteket, amelyek a szociális szakmához tartoznak, és ernyőszervezetként képviselni a szociális szakma érdekeit. Sajnos a működése során a szövetség elvesztette az eredeti célját, és erodálódott a szakmai tekintélye, mert tehetetlen szemlélője és részese volt annak a folyamatnak, amelyben a szociális oktatás ilyen színvonalra süllyedt, amelyben a szakmai műhelyek szétverése megtörténhetett, és a szakmai értékek képviselése során ütközésbe került szociális szakember semmilyen támogatást nem kapott. Hozzájárult ehhez, hogy egy olyan etikai kódexet tart érvényesnek a 3SZ, amely a szociális munkásra úgy tekint, mint egy „kis istenre”, és olyan követelményeket támaszt az etikai kódex, amelyeket élő ember nem tud teljesíteni. Méltó tükre az etikai kódex annak a torz szakmai képnek, amelyet a „szakma öregjei” összehoztak és érvényes viszonyítási pontként kezelnek.

Az etikai kódex minősége szoros összefüggésben van azzal, hogy azt leginkább karitatív szervezetek munkatársai alakították. Ez is a szakmai félreértések

területe. Nagyon fontos szerepet töltenek be a karitatív szervezetek a különböző célcsoportok napi segítésében, de a karitatív munka nem egyenlő a professzionális szociális munkával, amely az egyén, csoport, közösség segítésén túl a társadalmi feltételrendszer alakításában is szerepet vállal. Az egyházi és karitatív szervezeteket támogató állami rendszer eszköznek használja ezeket a szervezeteket arra, hogy az állam kihátráljon a szociális ellátásokból, azokat karitatív feladatként értelmezve. Az ebben közreműködő karitatív szervezetek szintén felelősek a szociális védelmi rendszer gyengüléséért. Az állam részéről a szociális feladatok karitatív szervezetekre való átbillentése összefüggésben van azzal az értékazonossággal, miszerint a szegénység önhibája a szegénységben élőknek. A karitatív szervezetek ebben partnerei az állami politikának. A professzionális szociális munka azt képviseli, hogy a szegénység társadalmi folyamatok következménye, és az államnak vannak kötelezettségei a szegénység felszámolásában, a kirekesztés megakadályozásában, a társadalmi integráció elősegítésében.

Újabb kori jelenség a szociális szakmában, hogy elkezdik használni a baloldali és a jobboldali szociálpolitika fogalmát. Lehet bármilyen fogalmat bevetni öngazolászként, de Európában szakmailag elfogadhatatlan, ha szociális szakemberek azt képviselik, hogy a szegénység önhibából jön létre, és támogatják, hogy az állam büntető szankciókkal éljen a szegényekkel szemben. Mindazok a szakemberek felelősek a kirekesztésért, akik csatlakoznak a politika primitív bünbakkereséséhez, akik feladják azt, hogy a szociális munkát és a szociálpolitikát társadalomformáló erőként használják a befogadó társadalmi működés elérése érdekében. További felelőssége ezeknek a szakembereknek az, ha csatlakoznak ahhoz a mainstream gondolkodáshoz, ami azt akarja elhíttetni, hogy egyetlen (keresztény, középosztályi) életforma érvényes, és minden ettől eltérő minősíthető. Amelyik szociális szakember a domináns gondolkodás képviselőjévé válik, véleményem szerint a továbbiakban nem tekintheti magát szociális szakembernek, miután az élet természetes jellemzője a (biológiai) sokféleség, ami egy társadalomban abban nyilvánul meg, hogy különböző társadalmi csoportok, kultúrák eltérő értékrendet és életformát követve egymás mellett élhetnek. Az európai eszmefejlődésnek és jogfejlődésnek köszönhetően ennek a szemléletnek érvényessége van, legalábbis Európában.

Azt látom, nagy baj van a szociális szakmában, miután egyre több képzésbe járó, napi szociális munkát végző csatlakozik a fenti mainstream beállítódáshoz (és a szélsőjobb demagógiához) – gondolkodás nélkül, a szakmai szerepének tisztázása nélkül. Az már mindegy is, hogy ezt egzisztenciális félelemből, saját értékpreferenciái miatt teszik, vagy a nyájszellemlnek alávetve magukat. Vergődnek az intézményvezetők, mert az intézményfenntartók (politikai döntéshozók) egyre inkább azt várják el, hogy az intézmények a mainstream igényeit szolgálják ki, ami ütközik a szakmai értékrendjükkel (optimális esetben). A gyakorlatban dolgozó szakemberek egyre többször sértik meg a klienskapcsolatokban az önkéntesség elvét, hoznak létre alárendeltségre épülő kapcsolatot a partneri viszony helyett, és

képviselek a mainstream elitélő hozzáállását a kliensekkel kapcsolatban, ráadásul hatalmi tényezőként intézkednek a kliensek életében. Teszik mindezt reflektálatlanul, a hatalom igényeit kiszolgálva, jó pincsi módjára, az egész szociális szakma hallgatóság tudomásulvételével, a 3SZ tehetetlen asszisztálása mellett.

Az ilyesfajta napi gyakorlatot megtámogatják az államigazgatás különböző szintjein működő szociális szakemberek, akik kiszolgálói a mainstream gondolkodás jogi formába öntésének, és ezen keresztül a szakmailag elfogadhatatlan politikai működés legalizálásának. Mindenki önigazoló magyarázatokat tud adni a saját szerepére. Nincs személyi felelős, csak a folyamatok adódnak össze, és végeredményként megállapítható, hogy egy kirekesztő társadalomban élünk, a szegénység meg döbbenetes mértékben növekszik. A szociális szakemberek tehetetlenek, a szakmai értékeket feladva a mainstreamet szolgálják ki, túlélni próbálnak, szakmai jövőkép nélkül, a terhelés és a belső ütközések miatt felgyorsult folyamatban bekövetkezik a kiégés. A fiatalok meg se tudnak érkezni a szociális szakmába, mert a felajánlott azonosulási minta elfogadhatatlan, akik pedig ezzel azonosulnak, azoknak nincs helye a szakmában. Nagyon kevés olyan szakmai műhely van, amelyik a szociális szakmai értékrend szerint működik, és pozitív azonosulási mintát, jövőképet tud adni a fiataloknak.

Visszaolvasva amit írtam, elkésérítő a szociális szakma képe. Próbálok át-gondolni, hogy milyen pozitív folyamatok vannak. Nagyon keveset találok, és köztük is főként olyanokat, ahol nem a szociális szakemberek a meghatározók. Fontos és példaértékű társadalomformáló erő „A Város Mindenkié” csoport, ahol szociálisan elkötelezett fiatal értelmiségiek lépnek fel együtt a hajléktalanságban élő emberekkel, a hajléktalanok érdekeit védve, a szükségleteikre választ adva.

Az *esély* felkérése alkalmat adott arra, hogy végiggondoljam, hol tart ma a szociális szakma. Nem tetszik a következtetés, amire jutottam, de nem tudok eltekinteni attól, hogy milyen folyamatokban éljük a szakmai életünket. Bugarzski Zsolt vitairatára reflektáló cikkem jellegét tekintve maga is vitaindító. Induljon el egy diskurzus, örülnék, ha az derülne ki, hogy én nem látom jól a folyamatokat, és más a szakmai valóság. Kíváncsian várom a véleményeket.